

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4212.2024.19.319772>

ВІДЕОЗБІРКА «ВЕСНЯНІ ТАНКИ ТА ІГРИ ПРИП'ЯТСЬКОГО ПОЛІССЯ» ГУРТУ «ВОЛОДАР»

У контексті російсько-української війни питання збереження та популяризації української культури набуває особливого значення. Це не лише акт спротиву культурній асиміляції, а й стратегія зміцнення національної ідентичності. Відстоюючи наші кордони, ми одночасно маємо захищати те, що формує нашу самобутність: мову, традиції, історичну пам'ять. У цьому процесі значну роль відіграє візуалізація фольклорного матеріалу, яка здатна залучити ширшу аудиторію до ознайомлення з нашою нематеріальною культурною спадщиною.

Одним із яскравих прикладів такого підходу є відеозбірка «Весняні танки та ігри Прип'ятського Полісся», яка демонструє професійну реконструкцію пісенно-ігрових веснянок¹. Цей проект став результатом плідної співпраці між дослідниками українського фольклору та професійними кінематографістами.

Автором ідеї та керівником проекту виступила етномузикологиня, кандидатка мистецтвознавства Маргарита Скаженик, чия діяльність спрямована на вивчення та популяризацію традиційної музики. Реалізацію задуму забезпечила незалежна організація «Докучолока», заснована українськими документалістами (насамперед оператором Денисом Страшним) з метою збереження культурної спадщини, розвитку та підтримки документального мистецтва.

До збірки увійшли реконструкції 15 весняних танків та ігор, записаних у різних селах Прип'ятського Полісся. Зокрема, сім зразків було зафіксовано у селах нинішніх Дубровицького та Сарненського районів Рівненської області, п'ять – у Коростенському районі Житомирської

області, один – у Ковельському районі Волинської області, а також по одному зразку з Лельчицького району Гомельської області та Столінського району Брестської області, яка належить до українських етнічних земель.

Відеоальбом створено на основі глибоких досліджень фольклорного матеріалу, що стали можливими завдяки багаторічній кропіткій польовій роботі з 1989 до 2009 року. Це дозволило задокументувати та зберегти важливі зразки нематеріальної культурної спадщини, яка нині зникає з пам'яті носіїв. Основну частину матеріалів було записано авторкою проекту Маргаритою Скаженик, яка багато років присвятила вивченню пісенної культури Полісся. Ще чотири зразки весняних танків та ігор зафіксовано у 1990-х роках відомою дослідницею обрядової музики українців, докторкою мистецтвознавства Іриною Клименко. Завдяки їхній збирацькій роботі збережено унікальні поліські мелодії та тексти, що є цінним внеском у вивчення календарно-обрядового фольклору.

Відеозбірка демонструє ретельну роботу з вивчення, аналізу та реконструкції зібраного матеріалу, що було здійснено у співпраці з фольклорним гуртом «Володар» (кер. М. Скаженик) та зі студентками-фольклористками Київського національного університету культури і мистецтв та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

Як зазначають автори проекту, під час реконструкції особливу увагу приділяли збереженню фонетичних і лексичних особливостей говірок тих сіл, звідки походять зразки. Це дозволило максимально точно передати культурну та мовну самобутність конкретних локальних традицій. Такий підхід є надзвичайно важливим для збереження діалектного різноманіття, яке поступово зникає під впливом сучасних глобалізаційних процесів.

¹ Володар / Volodar & Скаженик, М., Страшний, Д. (2024, 10 червня). *Весняні танки та ігри Прип'ятського Полісся | гурт Володар* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=at10ntWpAeM>

Майстерна операторська робота дозволила не лише відтворити атмосферу та динаміку веснянок, а й максимально точно передати їх акціональні складові. Кожен рух і кожен елемент хореографії було знято таким чином, щоб глядачі змогли зрозуміти, як саме відбувається та чи інша гра, які рухи виконують учасники, а також що роблять окремі персонажі в рамках гри.

Зокрема, це надзвичайно важливо для розуміння малюнків руху, як у зразках типу «Кривого танця», де гурт немов вимальовує різні криві лінії. Для тих, хто ніколи не бачив, як це відбувається, зйомка з верхнього ракурсу (вид зверху) є надзвичайно помічною, оскільки вона надає панорамний огляд ключових рухів, просторові позиції учасників та загальну динаміку гри.

Або ж у багатокомпонентній грі «Володар», де для того, щоб зрозуміти, яким чином учасники проходять через «ворота», використано панорамний вид згори. Такий ракурс дозволяє чітко простежити траєкторію та динаміку руху, взаємодію між учасниками, розкриваючи структурну логіку гри.

Завдяки використанню різних ракурсів, оператор зміг підкреслити особливість рухів, показати тонкощі їх взаємодії, розкрити деталі, які залишаються непомітними при звичайному спостереженні.

У збірці представлено різні за типом руху весняні танки та ігри. Найпоширенішою формою виконання танково-ігрових та загалом хороводних веснянок є коло. У традиційній культурі рух колом мав глибокий символічний зміст, поєднуючи солярну та апотропейну символіку. Коло сприймалося як своєрідна огорожа сакрального простору, що створює захисний бар'єр від вторгнення небажаних сил на територію учасників обряду. Інше важливе значення кола пов'язане з його асоціацією із сонцем, яке уподібнювали колесу.

У веснянках коло може функціонувати як статична танцювальна фігура або ж бути рухомим, відтворюючи обертовий ритм природи. Іноді в процесі виконання велике коло розпадається на кілька менших, що знову зливаються в єдину форму.

Часто рух колом або статична форма кола доповнюється драматичним компонентом: у центрі кола хтось виконує певні художні елементи, що типово для пантонімічних ігор. В аналізованому альбомі кругових зразків найбільше. Це «Подольночка», «Ішли дівки кладкою», «А в нашого зайка золотіє яйка», «Мак».

Другу велику групу танково-ігрових веснянок складають зразки, що супроводжуються *лінійним* рухом, їх також називають ще *ключовими*. Це коли виконавці йдуть один за одним шнурочком, немов вимальовуючи різні фігури та криві лінії. Такий тип малюнку розподіляється на *однолінійний* та *дволінійний*, залежно від того, у скільки рядів шикуються виконавці. Рух в ключових танках може відбуватися в різних напрямках.

Найпоширенішим прикладом такої веснянки є «Кривий танець». Саме цим хороводом могли розпочинати весняні забави, або Великодні ігри. Цей рух мав ініціювати пробудження природи, він немов наслідував вегетацію, тому мав бути по кривій лінії. Цікавий опис цього танку подав Павло Чубинський, зафіксований у Борисполі наприкінці XIX століття. Він зазначав, що саме цим хороводом часто розпочинали свято Великодня¹. На Західному Поділлі саме цією гаївкою відкривали свято Благовіщення, обходячи кожне дерево в гаю.

Оскільки це один із найпоширеніших зразків ключових однолінійних веснянок, у цій збірці теж представлений «Кривий танець». Також до однолінійних належить і гра «Журавель».

Різновидом однолінійних є танки з ворітцями. До таких зразків можна віднести «Юр'єв вечор» та «Володар». Весняна гра «Володар» є теж доволі поширеною на Поліссі. До прикладу, у збірці «Скаче горобейко. Дитячі ігри рівненського Полісся» представлено 4 варіанти цієї гри, кожен із яких має різний набір рухів. Варіант, поданий в аналізованій відеозбірці, ймовірно, поєднує в собі два різні зразки, які могли об'єднатися в окремій локальній традиції внаслідок усної трансмісії. У згаданій збірці «Скаче горобейко» гра «Їдьте, поїдьте», що записана у цьому ж селі (село Кричильськ Сарненського району), подана як окремий зразок весняної гри з таким же текстом і акціональною складовою.

¹ Чубинский, П. (1872). *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом: материалы и исслед.: в 7 т. Т. 3: Народный дневник*. Изд. под наблюдением Н. И. Костомарова. Тип. В. Безобразова и К^о. VIII. С. 32.

Прикладом дволінійних весняно-ігрових пісень у збірці є зразки «Просо» та «Пустіте нас з-за гір погуляють». Ці твори є характерними зразками весняних ігрових пісень антифонного типу, у яких дія будується на взаємодії двох гуртів, які по чергово виконують репліки, створюючи своєрідний діалог. Прикладом таких пісенно-ігрових форм ще є ігри «Мости», «Бояре», «Жельман» та інші.

Цікаво, що деякі дослідники, зокрема Олександр Потебня, вказують на можливий зв'язок таких ігор із елементами статевого суперництва, тому, на думку вченого, учасниками двох протиставлених гуртів зазвичай виступали парубки та дівчата¹.

Особливої уваги заслуговує гра «Зайон», яка цікава тим, що зустрічається в різних обрядових циклах. Олександр Курочкін у статті «Обрядові танці-ігри – малодосліджені компоненти традиційного весілля українців» описує її як весільну гру, в яку грали під час забав у весільний понеділок. Автор також зазначає, що на Вінниччині ця гра є частиною обряду «Маланка»².

До весільних обрядових ігор належить також «Журавель». У збірці Агатангела Кримського «Звенигородщина» подано цікавий опис, як «плели журавля» під час післявесільного вівторка³. Таким чином, танці-ігри «Зайчик» і «Журавель» побутують як у календарній, так і у весільній обрядовості. Олександр Курочкін зазначає, що ці ігри «первісно виконували загальну прокреативну (породжувальну) функцію, належачи до розряду господарсько-магічних та еротичних танців, покликаних стимулювати продуктивність селянських ланів і дітонародження як логічний результат шлюбної церемонії»⁴.

Ці зразки мають давнє походження та приховану символіку, яка вказує на їхній тісний зв'язок із ритуальними діями. Варто зауважити, що весняні танки та ігри належали переважно до дівочого репертуару, окрім деяких ігор, де брали участь і парубки. Дослідниця календарно-обрядового фольклору Олена Чебанюк зазначає, що «одним з ключових питань дослідження генези ігрової творчості весняного циклу є виконання

цих ігор і хороводів тільки дівчатами»⁵. Дівочі весняні ігри та танки належать до типологічних явищ архаїчної календарної ритуалістики Європи.

У контексті висловлених думок важливо наголосити на дівочому складі учасниць реконструкторського проекту. Саме тому відеоряд виглядає настільки природно і переконливо. Юність співачок увиразнюється «диханням» весняної природи з квітучими деревами і барвінком на узбіччях. Весняний пейзаж доповнює архітектура поліської вулички Національного музею народної архітектури та побуту України.

Рецензована збірка поліських весняних танків та ігор є чудовим відеопосібником, який стане корисним як для дослідників, так і для всіх, хто цікавиться традиційною культурою. Одна з її ключових переваг полягає в тому, що тут ми бачимо синкретичні форми фольклору у повному обсязі, тобто з текстом, наспівом і рухами. Це важливо, адже у багатьох фольклорних збірках такі елементи часто представлені неповно, що ускладнює розуміння методики проведення ігор чи танків.

Особливо цінним було б доповнити цей проект книжковою версією, яка включала б текстовий варіант із детальним описом акціональної складової кожної гри та текстом пісень. Така книга могла б бути інтерактивною, використовуючи QR-коди для переходу до відеоматеріалів. Це значно полегшило б сприйняття інформації та дозволило недосвідченим слухачам краще зрозуміти співаний текст, особливо якщо він виконується у швидкому темпі чи скандується.

Поява таких мультимедійних проектів сприяє збереженню та популяризації традиційної культури, забезпечуючи її доступність для ширшої аудиторії та збагачуючи науковий і освітній контексти. Цей матеріал не лише документує традиції минулого, а й слугує основою для сучасного осмислення й переосмислення культурної спадщини. Завдяки таким проектам традиційна культура отримує новий імпульс для популяризації та інтеграції в сучасний культурний простір.

Наталія Хоменко

<https://orcid.org/0009-0009-5403-5456>

канд. філол. наук, асистент кафедри фольклористики ННІФ Київського національного університету імені Тараса Шевченка
бульвар Тараса Шевченка, 14, 01601 Київ, Україна
Тел. +380 96 418 32 22, e-mail: n.khomenko@knu.ua

¹ Потебня, А. (1883). *Объяснение малорусских и сродных народных песен*. Варшава. Т.1. С. 45.

² Курочкін, О. (2019). Обрядові танці-ігри – малодосліджені компоненти традиційного весілля українців. *Танцювальні студії*, 2(2), С. 125. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7646.2.2.2019.188813>

³ Кримський, А. (2009). *Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного*. Черкаси: Вертикаль. С. 132.

⁴ Курочкін, О. (2019). Обрядові танці-ігри – малодосліджені компоненти традиційного весілля українців. *Танцювальні студії*, 2(2), С. 126.

⁵ Чебанюк, О. (1996). *Українські весняні танково-ігрові пісні. (Деякі проблеми генези й семантики)*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 – фольклористика. Київ. С. 13.